

Pálfi Zoltán (1968) történész, tanársegéd az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszékén.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
 Az első kiérlelt világbirodalom:
 a III. Ur-i dinasztia (2002/1).

„Sarrukín jósjele, aki a mindenséget uralta”

Az akkád Sarrukín, a mezopotámiai történeti emlékezet és a modern történetírás

Pálfi Zoltán

Assurból, II. Sarrukín (721–705) uralkodásának idejéből maradt ránk egy érdekes tábla, melynek előkerült egy újbabilóni, azaz mintegy másfél évszázaddal későbbi másolata is. A szöveg számba veszi az akkád Sarrukín (2334–2279) által meghódított területeket. A leírás horizontja nyugat-kelet irányban Krétától az Iráni-fennsíkig és a Perzsa-öböl, sőt talán az Indusig, észak-dél irányban az Eufrátesz forrásvidékétől a mai Ománig, de talán Núbiáig terjed. Az első részben a Sarrukínak adót fizető területekről olvashatunk az Arábiai-félsziget városától az Amanushegységen és a szír sztyeppén át Ansanig, a hajdani elámi székvárosig.

A következő szakasz szisztematikusan haladva felsorolja a tágabb Folyóköz egyes régióit és közvetlen szomszédait, majd megadja a Sarrukín által felmért, hódítással megszerzett terület nagyságát, mely nagyjából megegyezik a korábbi adófizetőkkel. Az ezt követő egységben az egyes régiók kiterjedése után újra a meghódított területek említetnek meg; az igen töredékes záró részben néhány már említett és új térségről, később feltehetően lakóiról olvashatunk. A szövegben említett városok, régiók nem mindegyike azonosítható pontosan. Az itt felsorolt helységek, térségek Mezopotámia történetének különböző időszakaiból ismertek, pl. a 3. évezredből Marhasi, a 2. évezred első feléből Emutbalum/Jamutbal, második feléből SZUR-ginias, az 1. évezredből Baza. Az idő változásával más-más területeket jelentő nevek is felbukkannak:

Sarrukín hódításai
 (M. Roaf, *A mezopotámiai világ atlasza*,
 Budapest, 1998, 97. nyomán)

a 3. évezredben Meluhha az Indus-civilizációt, Magan Omán térségét és az átel-
lenes partvidéket takarta, az 1. évezredben e két névvel illeték az Egyiptomtól
délre fekvő vidéket (ez magyarázza a földrajzi határokat illető bizonytalanságot).
A kevert időbeliség jól mutatja e királynak a mezopotámiai történeti hagyományban elfoglalt kiemelkedő szerepét. Tekintsük át, mit őrzött meg róla az emlékezet, mennyiben módosult az eredeti kép, milyen célokra használták fel nevét, s végül: mennyiben befolyásolták a mai történetírást a 3. évezredi uralkodó alakjához a későbbiekben társított cselekedetek.

SARRUKÍN ÉS A VALÓSÁG (?): AZ AKKÁD-DINASZTIA ALAPÍTÓJA ÉS UTÓDAI

A Sarukkínról szóló elsődleges források három csoportra oszthatók: évneveire, saját felirataira (ebből összesen három maradt fenn, illetve lánya és egy szolgálja említik még a nevét) és szobrai feliratainak óbabilóni másolataira. Ez utóbbiak azért tekinthetők elsődleges forrásnak, mert a másolók olykor azt is feljegyezték, hogy a szöveg az adott szobor mely részén látható, tehát nyilvánvalóan a leghívebb visszaadásra törekedtek.

A négy fennmaradt évnévben Uruk és a déli területek elfoglalása, egy elámi és két szíriai hadjárat szerepel, minden egyéb a királyfeliratokból olvasható ki. Ezen szövegek alapján a király származásáról és trónra kerüléséről semmit sem tudunk meg. Ha nem néhány évszázaddal később megőrződött irodalmi szövegekhez fordul (márpedig ez elég gyakori), a kutatás az uralkodó nevét és a Sumer Királylistát hívja segítségül. Sarukkín neve azt jelenti, ‘törvényes/igaz király’, vagy ‘a király az igaz/törvényes’. A királylistából, melyet egy töredék alapján az Akkád-dinasztia alatt is ismertek, bár a végső szerkesztése a III. Ur-i dinasztia alatt történt, azt tudjuk meg, hogy apja datolyakertész volt, ő pedig Ur-Zababa, Kis királyának pohárnoka. (Azt sajnos nem lehet tudni, hogy az uralkodóról szóló adatok mikor kerültek a szövegbe.) Mindebből arra is lehet következtetni, hogy a király nem törvényes úton szerezte meg a trónt. Ugyanakkor van, aki felhívja a figyelmet arra, hogy a kora dinasztikus időszakban az „ország királya” címet, melyet Sarukkín gyakran használ felirataiban, csak istenekre alkalmazták, tehát lehetséges, hogy a király szó egyszerűen az uralkodó tetteinek, egyéniségének rendkívüliségét fejezné ki, és a névválasztás párhuzamba állítható az unoka, Narám-Szín öndeifikálásával.

Sarukkín felirataiban főleg hódításairól, győzelmeiről számol be: a déli területek városainak falait elfoglalásuk után lerombolta, az ellene fellépő uralkodókat legyőzte, Dél-Mezopotámia első egyesítőjét, Lugalzageszit nyakbilincsben hajtotta Enlil kapujához. Mezopotámia egyesítése mellett keleten Elám és Marhasi/Barahsum, nyugaton Mari, Jarmuti, Ebla, a Cédrushegy és az Ezüsterdő (Libanon és Amanus-hegység) meghódításáról értesülünk. Megtudjuk, hogy Kis városát helyreállította, Tilmun (Bahrein, Failaka és a köztes szárazföldi területek), Magan és Meluhha Akkád városával (vagy az általa ellenőrzött területekkel) kereskedett. Egyik felirata szerint 5400 ifjú/vitéz étkezik vele együtt naponta. Lánya, Enheduana feliratából és mészkőkorongjáról tudjuk, hogy Ur városában Nanna holdisten papnője lett: ez a lépés nyilvánvalóan a déli területek megnyerését és ottani uralma legitimálását szolgálta. Az általa ellenőrzött területeknek egy korábban jelentéktelen város, Akkád lett a központja. A király feliratait vagy két nyelven, sumerül és akkádul, vagy csak akkádul írta, nem egyszer a legnagyobb ellensége, Lugalzageszi szobrára.

Az egykorú feliratok és másolataik természetesen egyoldalú képet mutatnak: a rendkívüli tetteket végrehajtó, párjanincs hódítóé, aki saját embereit helytartóknak kinevezve tesz szert rendkívüli hatalomra. E kép árnyalása előtt érdemes röviden foglalkozni az Akkád-dinasztia további történetével, mivel nem minden jelenség köthető egy adott királyhoz. Sarukkín két utóda fiai, Rímus és Man-istusu voltak. A felirataikban említett hódítások jórészt megegyeznek az apjuk által is elfoglalt területekkel; ezen kívül Rímus beszámol az Iráni fennsíkon fekvő Marhasi meghódításáról is, Man-istusu pedig arról, hogy követ szállított a Perzsa-öböl térségéből. Biztosan tudjuk azt is, hogy északon Assur városában is építkezett. A fel-

A SARRUKÍN-FÉLE VILÁGLEÍRÁS

A Meluhhába vezető út szélén (fekvő) Baza híd-jától és ...-tól] a Cédrushegyig [és ...-ig]: Hanú földje, 9 király. [A Cédrus]hegytől Ansanig: Szubartu országa. [...] adó, áldozatvivő Sarukkínak, (aki) uralkodott (?) a világ né[pein ...?].

Az Eufratész partján fekvő [...] Szupriig: Mari országa. [...]-tól] a jabusiakig: Rapiqu országa. [...] -tól] Maskan-sarriig: Assur országa a Tigris és az Eufratész között. [...] -hától Lubduig: Arrapha országa a Felső- és az Alsó-Záb között. Urunától Szinuig: a lullubiak földje. Eblától Bit-nanibig(?): az armaniak földje. Hizzától Abul-Adadig: Akkád országa. Abul-Adadtól Hallabáig: Gutium országa / a gutik földje. Hallabától a zumiruniakig: Niqqu országa. Surbutól Ibratig: Dér országa. Ibrattól Ispatumig(?): Lagas országa. Kullabitól(?) a tengerig: Kutumta népe. PA-tól Mangiszuig: NE.RU országa. Damrutól Szipparig: Akkád országa. A Gutium-beli Tirigan (király földjé-től) Uzar-ilulu (földjéig): Edamaruz országa. Uzar-ilulu országától Bit-Színig: Marú(?) országa. Bit-Színig Maskan-sápirig: a malgiak országa. Sarukkín (földjéitől) a keserű vízig: Emutbalum országa. Bit-hubbától Rahabu-Rakabuig: Iszin országa. Bit-gabagaltól Erija-báig: [...] -a országa. Durgutól a KUR.RA folyóig: Mutiabal országa. Abul-Susinaktól GIM.DUP-ig: a Marinál fekvő Amurrú országa [az egyik szövegben még ugyanebben a sorban: Sumer és Akkád országa]. 120 kettősmérföld a kiterjedése az Eufratész forrásától Meluhha és Magan országának széléig, aminek Sarukkín, a mindenség királya, amikor az ég borította országokat meghódította, a határait kimérte.

40 kettősmérföld Marhasi ország kiterjedése, 60 kettősmérföld Tukris ország kiterjedése, 90 kettősmérföld Elám országának kiterjedése, 180 kettősmérföld Akkád ország kiterjedése, 120 kettősmérföld Szubartu ország kiterjedése, 120 kettősmérföld Amurrú ország kiterjedése Libanontól a turukkiakig. 90 kettősmérföld a lullubiak földjének kiterjedése, 90 kettősmérföld Ansan ország kiterjedése.

Ciprus és Kréta az országok a Felső Tengerben; Tilmun és Magan az országok az Alsó Tengerben, és az országok kelettől nyugatig, melyeket Sarukkín, a mindenség királya háromszor meghódított.

Ansantól Egyiptomig/Miszriig, Türoszig(?), Szursatakig, Gablabi (Büblös?) [...] -ig, Lulukunig, Magannáig, Baza, [...] és az udaniak földje, Sumer határán, ahányan vannak, [...] Téma, Til-Temmania [.....] Munnu, Ududu, Lapú, Til-Halapú, [...] -litú, az amurrúk, a déli népek, a lullubiak, az északi népek [...] melynek/kiknek a helye messze van, Zér-xias, SZUR-ginias, [.....] rézpengével [...] szívkük nem ismeri a kemence kenyerét, gyomruk a sört [...] a tenger partján [...] Eufratész.

SARRUKÍN EGY SZOBORFELIRATA
(egynyelvű, óbabilóni másolat alapján)

Sarrukín, Akkád királya, Istar felügyelője, a mindenség királya, Anum *pasísu*-papja, az ország királya, Enlil helytartója, Urukot csatában legyőzte, és ötven enszit is Ilaba buzogányával; továbbá (Uruk) városát meghódította s városfalát lerombolta. Lugalzageszit, Uruk királyát csatában elfogta, kalodában Enlil kapujához vitte. Sarrukín, Akkád királya Urt csatában legyőzte, a várost meghódította és városfalát lerombolta. Enimart meghódította s városfalát lerombolta, országát, valamint Lagast a tengerig meghódította, fegyverét a tengerben megmosta. Ummát csatában legyőzte, a várost meghódította, városfalát lerombolta. Sarrukín, az ország királya, akinek Enlil nem adott ellenfelet: a Felső Tengert és az Alsó Tengert neki adta. Az Alsótól a Felső Tengerig Akkád fiai lettek a helytartók. Mari és Elám Sarrukín, az ország királya előtt álltak. Sarrukín, az ország királya Kis helyreállította, a város rangját visszaadta. (?)

Aki ezt a feliratot kitörli, annak Enlil és Samas tépje ki a gyökerét és magját pusztítsa el! Aki ezt a szobrot félreállítja, annak nevét Enlil állítsa félre, fegyverét törje össze!

Felirat az alapzaton, Lugalzageszi(é) elé írva.

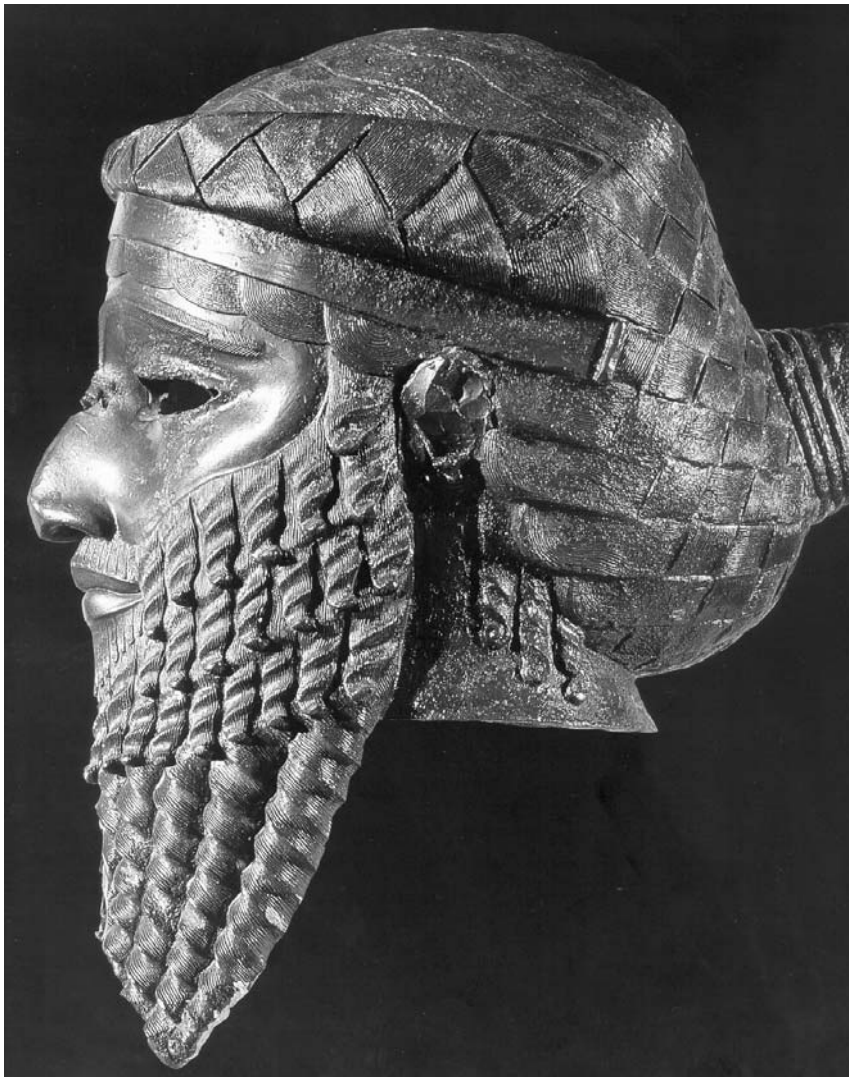
iratok másik témája a Mezopotámián belüli lázadások sora, ami jól mutatja, hogy a dinasztia uralma közel sem volt stabil. Az utánuk trónra lépő Narám-Szín Sarrukín unokája volt. Az ő hódításai már kortárs emlékekkel is igazolhatók: Szúszából és a szíriai Tell Braqból is előkerültek feliratos téglái. Az utóbbi épület vastag falú, majdnem négyzetes alaprajzú, de rendeltetése kérdéses: templom, raktár, esetleg egy katonai helyőrség erődtítménye lehetett. A király hadjáratai során a mai Dél-Törökországig is eljutott: Diyarbakır közeléből előkerült egy sztéléje. Beszámol Magan meghódításáról is. Változás történt a titulaturában is: Narám-Szín istennek nevezte magát, és neve elé kitette az istenre utaló fogalom-meghatározó jelet. Ez ekkor még nem feltétlenül utalt isten-voltra, azt jelezte, hogy a király olyan tetteket vitt végbe, melyekre korábban csak egy istenség volt képes. A mezopotámiai városok helytartói ezentúl nem egy istennek, hanem a királynak váltak helytartóivá. Narám-Szín kapcsán mindenképp meg kell említeni, hogy noha sem alatta, sem utóda idejéből nincs egykorú adatunk lázadásokra, az utókor mégis hozzá kapcsolja a legnagyobb felkeléseket, sőt a külső betöréseket és a székváros lerombolását is. Ez a hagyomány eredményezte azt, hogy Narám-Szín nagyapjához hasonlóan több későbbi irodalmi mű főszereplőjévé vált, s ezek többnyire kedvezőtlen színben tüntetik fel. Az ómenirodalomban pedig Sarrukínnal szembeállítva egyértelműen ő testesítette meg a szerencsétlen sorsú uralkodó típusát. A dinasztia utolsó jelentős királya Sar-kali-sarri volt, akinek évszámából tudjuk, hogy nyugaton az amurrú, keleten a guti törzsek ellen kellett gyakran harcolnia. A későbbi hagyomány szerint a Mezopotámia feletti uralmat a gutik vették át, ám sokkal hihetőbb, hogy a Folyóköz térségébe csupán bebetörték, állandó ellenőrzést legfeljebb a Dijála-folyó völgye fölött gyakoroltak.

A királyfeliratokból kirajzolódó képet az egyéb írott források és a régészet árnyalhatják. Már az egymást követő uralkodók feliratainak összevetése is mutatja, hogy a „hódítások” nem jelentették az egyes területek megszállását, hiszen többnyire ugyanazon térségeket említik. Ebla városáról pl. Narám-Szín azt írja, előtte senki más nem foglalta el – ugyanakkor már Sarrukín is beszámol megszállásáról. Az e korból származó pusztulásrétegről nem tudni, köthető-e valamelyik akkád királyhoz. A Tell Braqban talált épület akkád jelenlétre vagy legalább az akkád fennhatóságra utal. Mari városába Narám-Szín helytartót (*sakkanakku*) nevezett ki, és lányának is került elő felirata onnan. A Perzsa-öböl felé indított vállalkozásokról is többen beszámolnak, de katonai expedíciónak, rombolásnak semmilyen nyomára nem bukkantak eddig. Az innen származó áruk sokkal könnyebben magyarázhatók kereskedelmi kapcsolatokkal, ahogy ez a korábbi és későbbi időkben is történt. Az elámi térségben több nyoma van az akkád jelenlétnek: Szúszából a már említett bélyeges téglák mellett egy levéltár is előkerült, amely egy birtok ügyeivel foglalkozik. E levéltár nevei között egyetlen elámi sincs, ami egy akkád kolónia jelenlétére utal. Az első lineáris elámi írással írott szöveg pedig egy Narám-Szín és egy elámi király közötti szerződés.

A Mezopotámián belüli ingateg helyzetet jól mutatják a sorozatos lázadások, melyekkel az első három uralkodónak szembe kellett néznie. Sarrukín azt írta egy helyen, hogy a városokban a helytartói címet (*enszi*), a kora dinasztikus korban, majd a későbbi Lagasban uralkodói titulus) Akkád fiai birtokolták. Az adminisztratív szövegek azonban mást mutatnak: a helytartók sumer nevének, míg mellettük csakugyan ott van egy akkád nevet viselő hivatalnok, és bár egyének esetében a névből nem lehet etnikumra következtetni, a jelenség gyakorisága feltűnő. Az is kiderült, hogy bár az állami adminisztráció nyelve az akkád lett, a helyi ügyeket délen mindvégig sumerül intézték. Sokatmondó, hogy az Enheduana által írt vagy neki tulajdonított himnuszok sumer nyelvűek. A régészeti adatok tanúsága szerint a mezopotámiai településszerkezetben nem történt számottevő változás a dinasztia megjelenésével; ugyanez mondható el a magánházakról, bár egy új téglaforma feltűnik. A kerámiában is folytonosság mutatható ki. Megváltozott viszont a pecséthengerek díszítése: sokkal változatosabb témájúak, feltűnnek mitológiai- és állatjelenetek, isten előtti hódolások is. A dombormű-faragásban a figurák sokkal élettelibbek, és megjelenik a tájábrázolás.

Az Akkád-dinasztia uralma tehát vegyes képet mutat: a hadjáratok egyes helyeken legalábbis rövid idejű megszálláshoz vezettek, a belső helyzet csak évtizedek alatt szilárdult meg, az akkád nyelv nem szorította teljesen háttérbe a

SARRUKÍN LEGENDÁJA

Akkád Sarrukínt vagy unokáját, Narám-Szín ábrázoló (arzenos) bronzszobor, Kr. e. 23. század (Bagdad, Iraq Museum)

sumert, ugyanakkor a művészetekben mindenképp komoly változás történt. Látható az is, hogy Sarrukín az építőmunka kezdetén tartott, tartós sikereket csak a később inkább rossz hírbe került Narám-Szín tudott felmutatni. Azonban a dinasztiát Sarrukín alapította, és ez elég volt ahhoz, hogy az utókor másképp tekintsen ezen időszakra.

SARRUKÍN ÉS AZ EMLÉKEZET

Noha az Akkád-dinasztia tagjai közül elsőként Narám-Szín nevezte magát istennek, Sarrukínt már korábban annak tekintették: erre utal Man-istusu idejéből a Sarrukín-ilí, azaz ‘Sarrukín az istenem’ jelentésű személynév. A III. Ur-i dinasztia alatt több adatunk is van arról, hogy Sarrukín (és Narám-Szín) isteni tiszteletben részesült, és a személynevek között is felbukkan egy Ur-Sarrukín (kb. Sarrukín szolgája). Kultusza folyamatos Mari városában, ahol a helyi uralkodók legitimációs céllal áldoztak az ő és unokája szobrának. Ekkor keletkezett az *Átok Akkád fölött* c. költemény, melyben már felsejlik a később megszilárdult Sarrukín–Narám-Szín ellentét: az előbbi királynak adta Enlil a királyságot, Inana megáldotta Akkádöt, az ország virágzott, ám az utóbbi elpusztította Enlil nippuri szentélyét, ezért a gutik feldúlták Akkád városát és az országot is. Narám-Szín felirata szerint azonban nem lerombolta, hanem helyreállította a szentélyt, ahol a III. Ur-i dinasztia alatt áldoztatban is részesült; ezt a pusztítást a dinasztiaalapító

Sarrukín vagyok, az erős király, Akkád királya. Anyám *entum*-papnő, apám nem ismerem, apám testvére a hegyekben lakik. Városom, Azupiránu az Eufratész partján fekszik.

Anyám, az *entum*-papnő megfogant velem, titokban szült meg, beletett egy nádkosárba, fedőmet szurokkal lezárta.

A folyóba tett, amely nem sodort el: vitt a folyó, Aqqihoz, a vízmerítőhöz szállított. Aqqi, a vízmerítő vödre merítésével kiemelt, Aqqi, a vízmerítő fiaként felnevelt, Aqqi, a vízmerítő kertészé tett. Kertészségem alatt Istar belém szeretett, így [ötven]öt évig királyként uralkodtam, a fekete fejűeket uraltam, kormányoztam. A járhatatlan hegyeken rézcsákánnyal áttörtem,

a magas hegyeket újra és újra megmásztam, az alacsony hegyeken újra és újra átkeltem, a Tengerföldet háromszor megostromoltam, Tilmunt meg[hódítottam],

Dér [ellen vonultam és ...],

[a gonoszát] eltávolítottam.

Bárki király jön utánam,

[ötvenöt évig uralkodjék,]

a fekete fejűeket [uralja, kormányozza],

a járhatatlan hegyeken rézcsákánnyal [törjön át],

a magas hegyeket mássza meg újra és újra, [az alacsony hegyeken keljen át újra és újra,]

a Tengerföldet [háromszor] ostromolja meg, [Tilmunt hódítsa meg,]

[Dér] ellen [vonuljon és ...],

[...] városomtól, Akkádtól [...],

[...] mit a [...]

[...] x [...]

[...] és az ökör [...]

az anyajuh körbefut a sztyeppén, miért nem [...]?

A gazella a szél erejétől, a szarvas [...]

a bagoly, mely rikolt [...]

a rikoltásával mit ért el?

A szél fúj [...]

a vadzámár körbefut, mit [...]

a szél fúj a sztyeppén [...]

a vadzámár körbefut, a sztyeppén éjszakázik, futnak [...],

a gyors lábú onáger, mit [...]

a farkas nem kímél, a vér [...]

Az oroslán, a vér zabálója [...]

[a nőstényoroszlán,] a vér kiontója [...]

[az oroszlánkölyök,] a vér szétmázolója [...]

Samas ítéletére körbefut [...]

[...] a szél, az emberek házai [...]

[...] az istenek házának tudása [...]

[...] a pusztaságot [...]

[...] a fia [...]

Ur-Namma sem említi, amikor itt építkezett. A szöveg nyilvánvalóan propagandisztikus: a Mezopotámiát elsőként egyesítő dinasztianak az utolsó király vétsége miatt kellett elbuknia, tehát a szerencsétlen vég elkerülhető. Elképzelhető, hogy ekkor készült egy sumer nyelvű Sarrukín-legenda is, melyben An és Enlil Ur-Zababától elveszi a királyságot, és Sarrukínna adja azt. Ezt Inana közli álmában a leendő királlyal, aki elmondja Ur-Zababának; az uralkodó Lugalzageszihez küldi Sarrukínt egy levéllel, melyben az áll, hogy a küldöncöt meg kell ölni. A szöveg innentől elég töredékes, Lugalzageszi, a felesége, Sarrukín és egy követ tárgyalnak. A legenda párhuzamba állítható a Sumer Királylistával, hiszen ott is Ur-Zababát szolgálja a király, és ott is Lugalzageszitől veszi át a hatalmat. Látható tehát, hogy a 3. évezred végén az uralkodó alakja már megjelent az irodalmi hagyományban.

Ezt követően délen nem vette fel több király Sarrukín nevét, ám északon, Asszíriában ketten is viselték, egyikük valamikor a 20–19., a másik, jóval ismertebb a 8. században. Emléke tehát mindkét területen tovább élt, de irodalmi szövegek jóval nagyobb mennyiségben keletkeztek délen, Babilóniában. Mivel ekkor az Akkád-dinasztia tagjainak szobrai még álltak a nippuri Enlil-szentélyben (érdekes módon más, kevésbé tisztelt, sőt megvetett uralkodókéival együtt!), isteni tiszteletben részesültek, ismertek voltak róluk szóló irodalmi alkotások, az érdeklődés nem meglepő. Emellett propagandisztikus okok is szerepet játszottak: a 2. évezred elejének széttagoltságában az ideális uralkodó az első egyesítő volt; ez a kép Hammurapi rövid egysége során sem változott, a meggyengült utódok alatt pedig újra szimbolikus jelentésű lett. A szobrok feliratait gyűjteményes táblákra másolták, az új irodalmi szövegek pedig hamar a hagyomány részévé váltak. Ezen alkotások főleg a király hadjáratairól szólnak, melynek során nemcsak az ellenséges királyokkal és országokkal, hanem természeti akadályokkal is meg kell küzdenie: több szövegben is elfoglalja Szimurrum országát, egyikben a király, Uta-rapastim is megemlíttetik. E hadjárata során a nap és az erdő is elsötétül. Másutt beszámol a Cédrushegyen túlra, Mardaman országába tett útjáról; ez a szövege a Dijála-régióban fekvő ókori Saduppumból került elő, mutatva a Sarrukín-hagyomány korai elterjedését. Több szövegben olvashatjuk, hogy élteti katonáit, ők pedig a királyt, de néha az út veszélyeire is figyelmeztetik. Egy töredékes szövege két változatban is fennmaradt, az egyikben Elám, a másikban a Cédruserdő elfoglalását írja le, mondván, ebben senki sem tudja megakadályozni. A legteljesebb formában fennmaradt elbeszélés *A csata királya* címet viseli. Ebben egy távoli település, Purushanda kereskedői kéri a király segítségét; ő útra kel, és legyőzi Núr-Daggalt, az ottani királyt. A különböző változatokban Istar vagy Zababa segítik Sarrukínt. Ez a szöveg már térben és időben elvezet minket Babilóniából: térben egyfelől azért, mert a fennmaradt akkád nyelvű példányok Assurból, Ninivéből és Ahet-Atonból (a mai Tell el-Amarna), a hettita változat pedig Hattusasból került elő, másfelől pedig Purushanda az óasszír kereskedőlevelekből ismert Purushattum nevű anatóliai város. Időben pedig túl vagyunk a 2. évezred közepén, hiszen a hattusasi és ahet-aton-i változatok a 14. századból valók. Purushanda neve egy Urból előkerült fiktív levélben is felbukkan: a címzetten felsorolása után Sarrukín arról számol be, hogy isteni jóváhagyást kapott a város elleni hadjáratához, majd foglalkozások hosszú listája következik; a szöveg vége kitört. Az itt előforduló személynevek óbabiló-

niak, de az isten- és helységnevek óakkád írásmódot tükröznek. Hasonló a szerkezete egy nippuri fiktív levélnek is, de ott foglalkozások helyett változatos sumer szavak listája áll. A két levél feltehetőleg gyakroló szöveg volt, mindenesetre a nippuri tábla hátoldalán egy korai lexikális lista található.

Mezopotámiában a legrangosabb tudományt az előjelek tanulmányozása jelentette: az állatok belsőségéből, főleg a májból, a csillagok állásából, a hold fázisaiból, az álmokból stb. olvasták ki a jövőre vonatkozó jeleket. Az egyes jelenségeket gyakran a múlt híres személyeihez s tetteikhez hasonlították, így nem meglepő, hogy az Akkád-dinasztia alapítója is feltűnt az ómen-irodalomban. Az óbabilóni ómenek gyakran májmodelleken láthatók. Némelyik szerint Sarrukín sötétben jött s fény ragyogott fel, némelyikben a világot uralta vagy nem volt ellenfele, az egyszerűbbeken csupán a „Sarrukín fegyvere”, „Sarrukín évei”, „Sarrukín előjele” olvashatók. Ehhez hasonló ómenek a középbabilóni, az újasszír és az újbabilóni korból is előkerültek. Érdekes, hogy az egyik felirat egy torz maszkfigurán, egy ún. Huwawa-maszkon (Gilgames Cédruserdő-beli ellenfele) olvasható. A teljesség kedvéért itt érdemes szólni az 1. évezredi előjelekről. Két gyűjteményes tábláról részben visszaköszönnek az akkori krónikákban megjelenő elemek: Elám, Amurrú, Szubartu, Kazallu meghódítása, lázadás elfojtása, Akkád mellett egy új Babilón építése, illetve palotája megnagyobbítása. Külön táblán Marhasi elfoglalásáról és Istar fényben felemelkedéséről is olvashatunk. Figyelembe véve az ómenek felépítését, az égtájakat szimbolizáló területeket, ezeknek a szövegeknek nagyon kevés történeti értékük lehet, viszont pontosan tudósítanak arról, mit tartottak keletkezésük idejében Sarrukínról (és unokájáról, a szerencsétlen sorsú királyt képviselő Narám-Színről).

A két asszír névrokonról nagyon eltérő ismereteink szintje. I. Sarrukínnak egyetlen pecsét-henger-felirata maradt fenn, igaz, több példányban: „Sarrukín, Assur város kormányzója, Ikúnumnak, Assur város kormányzójának fia”. (A fordítás nem egyértelmű: mivel ekkoriban Assur város nevét is az isten meghatározójellel írták, fordítható úgy is, hogy „Assur isten helytartója”.) A király az óasszír uralkodók közt majdnem egyedülálló módon kitette a neve elé az istenjelet. Mivel ekkoriban az uralkodó deifikálása északon egyáltalán nem volt szokásban, és délen is kiveszőben volt, más magyarázatot kell találni. Sarrukín már az Akkád-dinasztia alatt isteni rangra emelkedett, tehát az asszír király írásmódjával ezt a hagyományt követte. Jellemző, hogy rajta kívül egyetlen óasszír király írta még így a nevét – őt Narám-Színnek hívták. I. Sarrukín levelezett az óasszír kereskedőkkel is, ami nem meglepő, mert tudjuk, hogy Assur uralkodói maguk is részt vettek e kereskedelemben. A legutóbbi időkig nem volt más nyoma az itteni Sarrukín-hagyománynak, ám nemrég az anatóliai Kanisból (a mai Kültepe) előkerült egy szokatlan hangvételű Sarrukín-szöveg. A tábla a hagyományos módon kezdődik: Sarrukín Adadtól kapott hatalmával kelettől nyugatig hódítja az országokat, városokat foglal el, fejedelmeket győz le, falakat rombol le. Ezután azonban egy gazella különös elfogása után több ezer állattal több mint hét évig eteti hadseregét, kettévágja az Amanus-hegységet, szobrát közé állítja, majd különböző, zömében anatóliai városokat foglal el, s legyőzi az amurrúkat is. A táblán meghökkentő fordulatok olvashatók, pl. egy uralkodó borbéba öltöztetése, az ég tartóoszlopának megérintése, panasz a tábla hosszára stb. Zárásként Sarrukín azt kívánja, hogy jövőendő áldozata igen nagy legyen. Nyilvánvalóan olyan szövegről

van szó, melynek szerzője ismerte a legendás király köré szövődött történeteket, és ezek elemeit túlozta el. Az akkád király óasszír emlékezete, a kitágult földrajzi horizont jelenik meg a fent tárgyalt *A csata királya* c. eposzban és az egyik fiktív levélben is (és a Narám-Színről szóló egyik eposzban, mely ma *A kutai király legendája* címet viseli). A hatalmat erőszakkal megszerző, az asszír államot rövid ideig nagyvágyó I. Samsi-Adad (1813–1781) szándékosan nyúlt az Akkád-dinasztia titulátúrájához s vette fel többek között a mindenség királya és az Akkád királya címeiket. Emellett az Istar-templom rekonstrukciója során megemlékezett az építető Man-istusról, és az elfoglalt Mariban ő is szobrot állított Sarrukínak és Narám-Színnek.

Erre az időszakra az akkád király alakja már Mezopotámián kívül is ismertté vált: valószínűleg az óasszír kereskedőknek és a felemelkedő hettita állam szíriai kapcsolatainak köszönhető, hogy Sarrukín a hettita királyoknak is követendő példa lett. I. Hattusilis (1650–1620) egyik évkönyvében azzal kérkedik, hogy az akkád uralkodón és rajta kívül senki nem kelt még át a Mala-folyón s győzte le Hahha seregét, de csak ő pusztította el a várost. A hagyomány megőrződött a 2. évezred második felében is: *A csata királya* eposznak akkád nyelvű töredéke és hettita nyelvű változata is előkerült. Az eposz, ahogy láttuk, Ahet-Atonba is eljutott. A fentiekben kívül még két hurri nyelvű szöveg is foglalkozik Sarrukínnal.

Az 1. évezredben II. Sarrukín fellépése változást hoz az akkád uralkodó kultuszában. II. Sarrukín erőszakkal ragadta el V. Sulmánu-asarédutól (726–722) a trónt, legalábbis egy lázadásra hivatkozik, és felirataiban sosem nevezi néven elődjét; emiatt azt sem tudjuk, volt-e rokoni kapcsolat kettejük között. Az újasszír király hadjáratai során előbb a szembenálló káld törzseket támogató Elámmal harcolt s felirata szerint győzött, de sokáig nem vezetett e területre hadjáratot. A következő években nyugaton befejezte Izráel elfoglalását, letörte a lázadó szír városállamokat és birodalma határát Egyiptomig terjesztette ki (Júda és néhány part menti város független maradt), északon előbb a délkelet-anatóliai kisállamokat kebelezte be, majd keleten megrendítő csapást mért Urartura. Babilón jelentős részét is elfoglalta, de legnagyobb ellenfelét, II. Marduk-apla-iddinát nem sikerült elfognia. Hódításait jelzi, hogy Ciprusról is előkerült egy sztéléje, felirataiban is említi itteni királyok legyőzését, a másik irányban pedig többször is azzal dicsekszik, hogy Tilmun királya sikereit hallván adót vitt neki. Néhány évvel trónra lépése után új főváros építésébe kezdett, s 11 év múlva felavatták Dúr-Sarrukínt (a mai Horszabád). Sokáig nem maradt a birodalom székhelye, mert 705-ben II. Sarrukín Tabal földjén a Taurus-hegységben egy kisebb összecsapásban meghalt, s ami különösen baljós volt, a holtteste sem került elő. Az új székhely Ninive lett, és a birodalom bukásáig az is maradt.

Ebben az időben az akkád uralkodó személyét kései névvel minden eddiginél intenzívebben használta fel saját céljaira. Összegyűjtötték a róla szóló ómeneket, átörökítették a korábbi legendákat és új művek is keletkeztek. Ekkor állították össze a bevezetőben már ismertett világleírást is. Olyan városok és térségek kerültek bele, amelyek az akkád Sarrukín felirataiban nem találhatók, II. Sarrukín viszont elfoglalta őket, vagy legalábbis látókörébe kerültek: Ciprus és Kréta szigete, valamint, ha az értelmezés helyes, Egyiptom és a föníciai partvidék városai. A világleírás szerkezete párhuzamba állítható az újasszír király dúr-sarrukíni felirataival: ezekben II.

Sarrukín mindig felsorolja az általa elfoglalt területeket, és mindig szabályosan halad. Az egyik ilyen felirat szerint hódításainak két határa Ciprus és Tilmun, épp úgy, ahogy a világleírás összefoglaló részében Ciprus és Kréta, illetve Tilmun és Magan. Többször Dér városából kiindulva szisztematikusan számba veszi a birodalmába tartozó régiókat, s felsorolása végén visszatér a kiindulási pontra vagy a közelébe. A szabályosság a világleírásban is megfigyelhető. A mondandó egyértelmű: II. Sarrukín a dicső előd nyomdokába lépve válik a mindenség királyává. Ezért van különös jelentősége az ómenek összegyűjtésének: az ottani tettek igazolják az utód méltó voltát erre a királyságra. E téren fontos hangsúly jut az Akkád melletti új Babilón felépítésének, hiszen Dúr-Sarrukín alapítása e tettel állítható párhuzamba – majd látni fogjuk, hogyan értelmeződik át e motívum az újbabilóni krónikákban.

Újasszír táblán maradt fenn Sarrukín születési legendája is. A szöveg régóta ismert, s mivel itt jelenik meg először a kitett gyerek motívuma, az assziriológián túl is visszhangra talált. A kutatók régóta segítségül hívják Sarrukín származásának megállapításához, s gyakran olvasható, hogy Sarrukín anyja egy *entum*-papnő volt, akinek nem lehetett gyereke, ezért kényszerült a csecsemőt kosárba tenni. Azok a sorok, melyek szerint nem ismerte apját, nagybátyja a hegyekben lakik s városa Azupiránu (máshonnan nem ismert név, feltehetőleg köze van az *azúpiru* nevű gyógynövényhez), idegen származására utalnak, a vízmerítőnél való nevelkedés és a kertészkedés pedig alacsony származását fejezné ki, ahonnan felküzdötte magát, azaz Istar kiválasztotta az uralomra. E megközelítéssel az a baj, hogy szó szerint próbál venni egy kései irodalmi szöveget, melyben a nem egykorú hagyomány és az akkád király tetteinek eltorzult emlékezete is megtalálható. Az *entum*-papnő szerepeltetése egyfelől magyarázható azzal, hogy az emlékezet megőrizte Enheduana alakját, ám Sarrukín ezen, fentebb is említett lépése összemosódott ismeretlen eredetével, másfelől legitimációs eszköz is: az uralkodó anyja révén részese a mezopotámiai kultúrának. Apai ágon idegen volta egyrészt a Sarrukínnal együtt jövő új emberek számára teszi alkalmas uralkodóvá, másrészt ez és alacsony rangú nevelőapja kiemeli az isteni kiválasztást és rendkívüli képességeit. Szintén szimbolikusan értelmezhető a hódításairól szóló szakasz is: leküzdötte a különböző természeti akadályokat, a többféle hegyet, akárcsak a Tengerföldet (a mocsaras partvidéket), Tilmun szigetét elérve pedig magát a tengert is, majd Dér városa az emberi akadályt, a fallal körülvett várost fejezi ki (ahogy később látni fogjuk, ezt néhányan vitatják). Az, hogy magát példaként állítja az elkövetkező királyok elé, szokásos és érthető formula. Az ezt követő töredékes szövegrészből semmi sem derül ki, a sztyeppe állatok képe csak annyira utal, hogy az elbeszélés teljesen új irányt vett, bár a természet képei már feltűntek az óbabilóni és óasszír szövegekben.

A legenda keletkezésében leginkább a különböző városok segíthetnek; igaz ugyan, hogy Sarrukín nevének írásmódja 1. évezred, de ez lehet a nem jellő másolás eredménye is. Akkád városa mindig is ismert volt, Azupiránu máshol nem fordul elő, marad Dér, ezzel azonban problémák vannak. Az ékírás sajátosságából fakadóan a sort úgy is le lehet fordítani, hogy „az ég és föld nagy fala [ellen vonultam és...]”; újabban többben is ezt az értelmezést támogatják. Ez az olvasat utalhat konkrét helyre, talán Tilmun falára, de valószínűbb, hogy azt fejezné ki, Sarrukínnak csak a világ határai szabtak határt. Ez

II. Sarrukín (Kr. e. 721–705) és leendő utóda, Szín-ahhé-eriba a horszábádi (Dür Sarrukín) palotából (Párizs, Louvre)

esetben semmi földrajzi támpontunk nincs. Megmaradva a hagyományos olvasatnál, Dér két esetben játszott fontos szerepet: az óbabilóni korban Jamutbál állam fővárosaként, II. Sarrukín pedig feliratai szerint itt győzte le Elámot. Ez a győzelem oly fontos volt számára, hogy a fent említett dūr-sarrukíni feliratok részletes hadi beszámolóit többször is a Dér melletti csatával kezdődnek. A fentiek miatt a Dér olvasatot, ezzel együtt pedig a II. Sarrukín-kori keletkezést vagy legalábbis átdolgozást tartom valószínűnek. Ez esetben a Tengerföld említése a káld törzsek miatt lehet aktuális. E feltevés jobban megmagyarázza az ismeretlen apát is: az újasszír király szándékosan elhatárolódott elődjétől. Érthetőbbé válik Tilmun szerepeltetése, mivel a természeti akadály mellett felirataiban megemlíti a tilmuni király adóját (még ha ez esetleg nem is volt több egyszeri ajándéknál).

Az újbabilóni korban is foglalkoztak a legendás király alakjával: a már említett előjelek mellett krónikákban is tárgyalták az akkád Sarrukínt. Az egyik, levélformában íródott krónika a Marduk-templom, az Észagila történetét beszéli el az óbabilóni időszakig, a másik a korai királyokat tárgyalja. A főhatalom Ur-Zababától való elvétele, Sarrukín hódításai, tehát a hagyományos elemek mellett a király Babilónból visz földet, hogy Akkáddal szemben új fővárost építsen. Tette miatt Marduk megharagszik, fellázítja a népeket, éhséget és nyugtalan-

ságot hoz az országra. (Az Észagila-krónika talán már a kassú kor után, a II. iszini dinasztia alatt keletkezett, ez esetben ez vagy egy másutt meg nem őrződött közös hagyomány lehetett a fenti újasszír előjelgyűjtemény egyik előképe.) A szándék ez esetekben egyértelműen Marduk főhatalmának igazolása és a vele való szembeszállás értelmetlenségének illusztrálása, de egy mozzanat témánk szempontjából is figyelemre méltó. II. Sarrukín, aki a korábbi káld uralkodókkal szembeszállva elfoglalta Babilónt, új városát felépítve szerencsétlenül járt; az akkád Sarrukín hasonló sorsának felemlegetése nyilvánvaló aktualitást hordoz(hat)ott... A fenti elemek újbabilóni és újasszír áldozati szövegekben is megvannak: az egyik krónikában elfoglalt Kazallu és Szubartu legyőzése mellett Elám és Amurrú is megjelenik, és megtalálható az Akkád melletti, Babilónnak elnevezett új város is. Elám hagyományosan a keletet, Amurrú a nyugatot, Szubartu pedig az északot jelentette; e három égtáj egy mezopotámiai várossal kiegészítve a világ feletti uralmat fejezte ki, akárcsak másutt a tengeren való átkelés.

Végül egy újbabilóni korból fennmaradt térképről kell szólni. A Szipparból előkerült világtérképen, melynek eredetije feltehetőleg a 8–7. század fordulójára keletkezett, középen fekszik Babilón, körülötte az ismert világ (érdekes adalék, hogy Dér városát külön feltüntették a hagyományos nagy régiók és Urartu mellett), melyet óceán kerít; az óceán peremén fekszik hét mesés régió, melyekben szörnyek élnek. Az egyik ilyen térség melletti felirat szerint csak három hős érte el e területeket, Ut-napistim, Sarrukín és Núr-Dagan, Bursahanda királya. Ut-napistim (vagy Um-napisti) a Gilgames-eposzban ismert, a halhatatlanságot elérte, egy távoli szigeten élő emberős, Núr-Dagan nem más, mint *A csata királya* eposzban ismert Núr-Daggal, akinek nevét „kijavították”. A szövegromlás nyilvánvaló, bár érthető Ut-napistim esetében is, ő az egyik óbabilóni történetben a Sarrukínnal szembeszálló Uta-rapastim (akinek neve talán

egy szójáték miatt hasonló jelentésű, mint Núr-Daggalé). *A csata királya* eposz ismert volt az újasszír korban is, Bursahanda és Núr-Daggal/Dagan pedig a mesés távolba kerültek a történelmi tudatban.

A fentieket áttekintve látható, hogyan változott az akkád Sarrukín alakja a világhódító, istenséggé emelt királlyá (isteni kultuszáról egészen a perzsa időkig vannak adataink), hogyan használták az egyes korokban legitimációs célokra, milyen eseményekkel, ismeretekkel gazdagodott az uralkodó köré szövődő hagyományanyag, és milyen széles körben terjedt el a közel-keleti szellemi *koiné*-ban. A mezopotámiai történelmi tudatban természetesen a folyamatosan módosuló, legendás kép volt a valóság. Ez a „valóság” sokáig az újkori kutatás számára is a valóságot jelentette...

MEZOPOTÁMIAI EMLÉKEZET – MODERN TÖRTÉNETÍRÁS

Sarrukín és utódai hamar felkeltették a történetírók figyelmét. Dinasztiájának térhódítása, a mezopotámiai városállami hagyományoktól eltérő birodalomépítése és ezzel együtt az új nyelv bevezetése alkalmassá tették arra, hogy a kor aktuális kérdései visszhangozzanak megítélésében. Már a 19. századtól megjelent a harcos sémi törzseket vezető király képe, aki leigáz-

ta a békés városépítő-kultúrateremtő sumereket. E felfogásban nemcsak a 19. században felerősödő fajelmélet és a természetes kiválasztódást a történelemben felismerni vélő nézetek jelentek meg, hanem a környezetnek az emberi társadalomra és mentalitásra gyakorolt döntő hatását valló miliő-elmélet is. Az északi területek félsivatagos vidéke tette volna ugyanis a pásztorkodó-vándorló nomád sémiket alkalmassá arra, hogy harcias természetükkel érvényesülve, illetve a nagy területek fölötti ellenőrzéshez hozzászokva egységbe integrálják Mezopotámiát. Ez a kép nyomokban sajnálatosan még most is megjelenik a történetírásban – igaz, ott legalább nem rossz szándékkal –, s a tudományon kívül (pl. a sumer-magyar hívők körében) szívósan tartja magát. A hatvanas évektől hívták fel a kutatók a figyelmet arra, hogy a korabeli szövegekben és a régészeti anyagban semmilyen nyom nem utal etnikai konfliktusra. Az is kiderült, hogy a sémi jelenlét már a 3. évezred derekától kimutatható a térségben, és Sarrukín déli terjeszkedése során már kevert népességű területeket foglalt el. Mivel a déli területek adminisztrációjának döntően sumer volta és az ottani városok helytartóinak sumer neve is bebizonyosodott, a nyelvi elnyomás elmélete is tarthatatlanná vált. A nomádok nagy térségekben való mozgása pedig egészen más jellegű tevékenység, mint egy birodalom megszervezése és működtetése. A legutóbbi évtizedek az elmaradott észak elméletét is cáfolták: kiderült, hogy Észak-Mezopotámia és a szír térség sokkal korábban urbanizálódott, mint eddig gondolták.

A másik és tartósabb problémát a forráskritika hiánya, az elsődleges és másodlagos források összekeverése jelentette. A különböző korokban keletkezett szövegeket gyakran szó szerint véve tényként kezelték pl. Sarrukín anyjának papnőváltát, a király anatóliai hadjáratát, az általa létrehozott, a Perzsa-öböltől a Földközi-tengerig, sőt Ciprusig húzódó birodalom meglétét, Mezopotámián belül pedig az akkád hegemoniát és a nyelv kizárólagosságát. A jelenségnek több, az egész assziriológiát érintő oka volt: bár az akkád nyelv megfejtése rég befejeződött, a filológia gyerekcipőben járt, s egyes szövegek keletkezésének pontos meghatározása napjainkban is kérdéses. A sumer nyelv megfejtése még a kezdeteknél tartott, és mind az előkerült, mind a közreadott szövegek száma jóval kevesebb volt a mainál. Szintén máig létező probléma, hogy a nyugati oktatásban és tudományos életben az ókor fogalma a klasszikus antikvitással egyenlő, s a nagy összefoglalások közel-keleti fejezeteit nem történészek írják. Végül pedig a pozitivistá történetírás idején valamennyi, az alig ismert korokból származó adatot örömmel fogadtak. Így történhetett, hogy pl. Ciprus, amit II. Sarrukín szerint már a legendás király is elfoglalt, az elmúlt évtizedben kiadott térképen is az Akkád Birodalom részeként tűnik fel. Kevés uralkodó mondhatja el magáról, hogy propagandagépezete több mint két és félezer évig hibátlan munkát végzett... Az újasszír király erős érdeklődése, a Sarrukín-hagyomány ily szerteágazó volta, s nem utolsósorban az óasszír időszak hiányos ismerete azzal a sajnálatos eredménnyel járt, hogy I. Sarrukín létéről gyakran

Kapuőrző kolosszusok II. Sarrukín horszábádi (Dúr Sarrukín) palotájából (Párizs, Louvre)

megfelelnek, és az akkád uralkodót látják el sorszámokkal. Még napjainkban is előfordul, hogy egy jelentős részében Assziriával foglalkozó, assziriológus (!) által írt könyvben I. Sarrukínként szerepel a 3. évezredi dinasztiaalapító.

Megkérdőjeleződött az is, mennyiben tekinthető az Akkád-dinasztia az első birodalomnak, birodalom volt-e egyáltalán, és tényleg váratlanul történt-e létrejötte. Előzményként az Uruk-kultúrának a 4. évezred második felében megfigyelhető, a két folyó mentén egészen Észak-Szíriáig, kelet felé pedig az elámi magterületig eljutó kiterjedését, az ún. Uruk-expanziót szokták említeni. A leletek egységessége mindenképp feltűnő, és biztosra vehető kolóniáknak a létrejötte is, írott források hiányában azonban nehéz megítélni, mennyire létezett közvetlen vagy akár közvetett politikai ellenőrzés e területek felett. Azt, hogy az Akkád-dinasztia állama birodalomnak tekinthető, többekévesé elfogadják, de megszorításokkal: mind kiterjedése, mind tartóssága jóval korlátozottabb lehetett az eddig véltnél, és ami számunkra a legfontosabb, a birodalmiság jegyei inkább Narám-Szín és Sar-kali-sarri idejét jellemzik. Egy kutató szellemes megfogalmazása szerint Sarrukín inkább tekinthető a preszargonida hagyományok folytatójának, mint egy új uralmi forma meghonosítójának. E megállapítás már átvezet a váratlanság kérdéséhez. Bár

eddig is ismert volt, a kutatás most hívja fel a figyelmet a kora dinasztikus kor végének egyesítési kísérleteire, melyek közül Lugalzageszié érte el a legnagyobb sikert. Ezzel kapcsolatban a vízhez való hozzájutás problémáját, és az ebből fakadó helyi konfliktusokat emelik ki, mert ezt a kérdést egy központi hatalom kezelni tudta volna.

A fentieknek több tanulsága van. Egyfelől a történeti emlékezet tanulmányozása, a torzítás-torzulás okainak feltárása e

konkrét esetben Sarrukín portréját élethűbbé teszi, és a mezopotámiai múltszemléletről, az uralkodói propagandáról és ideológiáról is sokkal többet tudhatunk meg. Másrészt a történettudomány ugyan lemondott az egyetlen érvényes valóság megragadásáról, feladata maradt a történeti hagyománnyal való kritikus foglalkozás, és új feladata lett az eltérő korok eltérő „valóságainak” felrajzolása. Az akkád Sarrukín alakja különösen alkalmas e feladatokra is.

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Az Akkád-dinasztia királyfeliratainak első kiadása: H. Hirsch, „Die Inschriften der Könige von Agade”: *Archiv für Orientforschung* 20 (1963) 1–82., újabb kiadásai: I. J. Gelb – B. Kienast, *Die altakkadischen Königsinschriften des dritten Jahrtausends v. Chr.*, Freiburger Alt-orientalische Studien 7, Stuttgart, 1990; D. Frayne, *Sargonic and Gutian Periods. 2334–2113 BC.* (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods 2), Toronto–Buffalo–London, 1993. I. Sarrukín felirata: A. K. Grayson, *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC to 1115 BC*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Assyrian Periods 1, Toronto–Buffalo–London, 1987, 45–46. II. Sarrukín dūr-sarrukíni feliratai: A. Fuchs, *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*, Göttingen, 1994. Ugyanitt külön függelék szentel a hadjáratok földrajzi koncepciójának: „Die Geographischen Listen”, 388–398. A Sarrukínról és Narám-Színről szóló irodalmi hagyományanyag összegyűjtése, kommentárokkal ellátott fordítása: J. G. Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade. The Texts*, Mesopotamian Civilizations 7, Winona Lake, Indiana, 1997. Az újabban előkerült óasszír mese fordítása: K. Hecker, „Ein Selbstpreis Sargons”: M. Dietrich et al., *Ergänzungslieferung*, Texte aus der Umwelt des Alten Testaments 17, Gütersloh, 2001, 58–60. (C. Günbattu szövegkiadásához [*Archivum Anatolicum* 3, 1997, 131–155.] sajnos nem sikerült hozzájutnom.) Az uralkodóval foglalkozó krónikák: J.-J. Glassner, *Mesopotamian Chronicles*, Writings from the Ancient World 19, Atlanta, 2004, 263–271. (E könyv első fejezete behatóan foglalkozik a mezopotámiai történelemszemlélettel és történetírással: „Mesopotamian Historiography”, 1–33.) A királyról szóló ómenek: B. Lewis, *The Sargon Legend. A Story of the Akkadian Text and the Tale of the Hero Who Was Exposed at Birth*, American Schools of Oriental Research Dissertation Series 4, Cambridge, MA, 1980, 135–140. Az újasszír Sarrukín-világleírás kiadásai: E. Weidner, „Das Reich Sargons von Akkad”: *Archiv für Orientforschung* 16 (1952–3) 1–24. és A. K. Grayson, „The Empire of Sargon of Akkad”: *Archiv für Orientforschung* 25 (1974–7) 56–64.

Az Akkád dinasztiáról a legújabb (bár megközelítésében nem újszerű) összefoglalás: W. Sallaberger – A. Westenholz, *Mesopotamien. Akkade-Zeit und Ur III-Zeit*, OBO 160/3, Freiburg, Schweiz – Göttingen, 1999. A dinasztiával kapcsolatos kérdésekről (emlékezet és valóság, történetírás, előzmények stb.) szól egy konferenciakötet: M. Liverani (szerk.), *Akkad. The First World Empire. Structure, Ideology, Traditions*, HANE/Studies 5, Padova, 1993.

Az Akkád-dinasztia két legjelentősebb királyának utóéletével több mű is foglalkozik. E tekintetben az úttörő munka: H. G. Güterbock, „Die historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern”: *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 42 (1934) 1–91. Újabban: G. Jonker, *The Topography of Remembrance. The Dead, Tradition & Collective Memory in Mesopotamia*, Studies in the History of Religions 68, Leiden – New York – Köln, 1995. E könyv első részének első öt fejezete („Cultural Memory”, 35–152.) visszatérően tárgyalja a Sarrukín- és Narám-Szín-hagyományt. (Noha a szerző nem assziriológus, érdemes lett volna utánanéznie, hány Sarrukínt ismerünk.) Kifejezetten a Sarrukín-hagyományról M. van de Mieroop többször értekezik: „Sargon of Agade”: uő, *Cuneiform Texts and the Writing of History*, Approaching the Ancient World, London – New York, 1999, 59–76.; a következő fejezet első három oldala („Mesopotamian History and Narrative”, 76–78.) szintén az uralkodót tárgyalja; uő, „Literature and Political Discourse in Ancient Mesopotamia. Sargon II of Assyria and Sargon of Agade”: B. Böck – E. Cancik-Kirschbaum – T. Richter (szerk.), *Munuscula Mesopotamica. Festschrift für Johannes Renger*, AOAT 267, Münster, 1999, 327–339. (Itt tárgyalja a Sarrukín-féle világleírás feltehető keletkezésést, az újbabilóni városépítés-értelmezést, bár ő inkább a *hübrisz*ben látja az újasszír király vétségét.)